G‘O‘ZANING O‘RTA TOLALI “BUXORO–8” NAVINI O‘SISH VA RIVOJLANISH KO‘RSATGICHLARI

Qurbonova Oftoboyim Husniddinovna
Qarshi davlat texnika universiteti dotsenti,
Tel. +998973178585,
E-mail: oqurbonova1992@mail.ru
To‘raqulova Zamira Normurod qizi
Qarshi davlat texnika universiteti magistranti.

Annotatsiya Ushbu ilmiy ishda g‘o‘zaning o‘rta tolali Buxoro-8 navining o‘sishi va rivojlanish jarayonlari agronomik nuqtai nazardan o‘rganilgan. Tadqiqot davomida navning biologik xususiyatlari, vegetatsiya davrlari, mintaqaviy iqlim sharoitlariga moslashuvchanligi hamda agrotexnik tadbirlarga javobi tahlil qilindi. O‘simlikning unib chiqish bosqichidan to pishish fazasigacha bo‘lgan fenologik kuzatuvlar asosida vegetatsiya davrining davomiyligi, barglar apparatining shakllanishi, generativ organlarning rivojlanish dinamikasi va hosil tugunlarining shakllanishi o‘rganildi.

Kalit so‘zlar: G‘o‘za, nav, kasallik, zararkunanda, fungitsid, insektitsid, hosildorlik, tola sifati , iqtisodiy, samaradorlik,

Аннотация В данной научной работе с агрономической точки зрения изучены процессы роста и развития средневолокнистого сорта хлопка «Бухара-8». В ходе исследования проанализированы биологические характеристики сорта, вегетационные периоды, адаптивность к региональным климатическим условиям и реакция на агротехнические мероприятия. На основе фенологических наблюдений от стадии прорастания растения до фазы созревания изучены продолжительность вегетационного периода, формирование листового аппарата, динамика развития генеративных органов и формирование узлов плодоношения.

Ключевые слова: хлопок, сорт, болезнь, вредитель, фунгицид, инсектицид, урожайность, качество волокна, экономический, эффективность.

Abstract In this scientific work, the growth and development processes of the medium-fiber cotton variety Bukhara-8 were studied from an agronomic point of view. During the study, the biological characteristics of the variety, vegetation periods, adaptability to regional climatic conditions, and response to agrotechnical measures were analyzed. Based on phenological observations from the germination stage of the plant to the ripening phase, the duration of the vegetation period, the formation of the leaf apparatus, the dynamics of the development of generative organs, and the formation of crop nodes were studied.

Keywords: Cotton, variety, disease, pest, fungicide, insecticide, yield, fiber quality, economic, efficiency,

Kirish

Buxoro-8 navi o‘rta tolali g‘o‘za sifatida barqaror hosildorlikka, kasallik va qurg‘oqchilikka nisbatan yaxshi chidamlilikka ega ekanligini ko‘rsatdi. To‘g‘ri qo‘llanilgan sug‘orish, o‘g‘itlash va agrotexnik tadbirlar navning maksimal hosildorlik ko‘rsatkichlariga erishishda muhim omil bo‘ldi. Ushbu ish g‘o‘za yetishtirish samaradorligini oshirish, mos navlarni tanlash hamda agrotexnologiyalarni takomillashtirishda amaliy ahamiyatga ega.

Qashqadaryo viloyati tuproqlari ikki guruhga bo‘linib, eskidan hamda yangidan o‘zlashtirilib dehqonchilik qilinib kelinayotgan yerlar hisoblanadi. Hisor tog‘ tizmalaridan toki Qarshi guruh tumanlarigacha joylashgan yerlar asosan och tusli bo‘z tuproqlar bo‘lib, Qarshi guruh tuproqlari toki o‘zlashtirilib dehqonchilik qilinishigacha och tusli bo‘z tuproqlar tipiga mansub bo‘lib, sug‘orilib dehqonchilik qilinishi natijasida o‘zgarib, bo‘z-o‘tloqi tuproqlar tipiga aylanib bormoqda.

Paxta - bu madaniyat, turmush tarzi va ildizlari insoniyat tarixiga borib taqaladigan an'anadir. Paxta eng muhim tabiiy tola bo‘lib, kiyim-kechak va uy-ro‘zg‘or buyumlari ishlab chiqarishda keng qo‘llaniladi. Bu millionlab mayda fermerlar, maosh oluvchilar va ularning oilalari uchun asosiy rol o‘ynaydi va ularning barchasini tirikchilik bilan ta'minlaydi. Qolaversa, paxta dunyoning eng qashshoq mamlakatlari uchun eksport daromadlarining muhim manbai hisoblanadi. Paxtaning deyarli 80%i kiyim-kechak, 15%i uy-ro‘zg‘or buyumlari va qolgan 5%i texnik maqsadlarda, asosan, to‘qilmagan filtr materiallari va to‘ldirish uchun ishlatiladi. Iqtisodiy o‘sish va barqaror rivojlanish uchun o‘z salohiyatini to‘liq ro‘yobga chiqarish uchun sanoat ishlab chiqarish va iste'molchi tomonda bir qator muammolar va noaniqliklarni hal qilishi kerak. Ta’minot zanjirining barcha darajalarida paxta yetishtirish va qayta ishlash ayollar va yoshlar ishsizligini kamaytirish, odamlarni munosib ish bilan ta’minlash uchun katta imkoniyatlar yaratadi. Tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, g‘o‘zaning o‘sish davrini inobatga olgan holda g‘o‘za yetishtirishda agrotexnik tadbirlarni takomillashtirish orqali hosildorligi va sifatini hamda iqtisodiy samaradorligini oshirish eng muhim vazifalaridan hisoblanadi

G‘o‘zaning rivojlanish fazalarining davomiyligi va o‘suv davri haroratga, tuproq va havo namligiga, navning biologik xususiyatlariga, ekish muddatlariga, madanli o‘g‘itlar meyorlariga, dalaning fitosanitar holatiga bog‘liq holda o‘zgaradi.

Tadqiqot natijalari. O‘tkazilgan dala tajribalarimizda g‘o‘zaning o‘suv davri davomiyligi stimulyator, insektitsid va fungitsidlarni qo‘llashga bog‘liq holda o‘simlikning rivojlanishi dinamikasi o‘zgarib bordi. (1-jadval).

ISSN 3030-3907

№	Tajriba variantlari	Ekish - unib chiqish	unib chiqish - chinbarg	chinbarg-shonalash	shonalash-gullash	gullash-pishish	O‘suv davri
Buxoro-8							
1	Nazorat (st)	8	12	24	28	53	125
2	Stimulyator	8	12	24	26	50	120
3	Insektitsid	8	12	24	26	51	121
4	Fungitsid	8	12	24	26	51	121
5	Stimulyator+ Insektitsid+ Fungitsid	8	12	24	25	50	119

G‘o‘za chigitlari nam bilan yetarli ta’minlanganligi tufayli barcha variantlarda 8 kundan keyin bir tekis to‘liq unib chiqdi. Tajribada g‘o‘zaning unib chiqish - chinbarg chiqarish davri barcha tajriba variantlarida 12 kunni tashkil etdi. Chinbarg - shonalash davrida ham barcha tajriba variantlarida 24 kunni tashkil etdi.

Shonalash - gullash davriga kelib nazorat paykalchalarda o‘simliklarning rivojlanishi 2 kunga kechika boshladi. Hashoratlar va kasallikning ta’sirida pishish davrida ham shunday holat kuzatildi.

G‘o‘zaning shonalash - gullash davrida o‘rta tolali Buxoro-8 navida nazorat variantda 28 kunni, Tandem stimulyatori 0,5 l/ga qo‘llanganda 26 kunni, Indoksamektin insektitsidi 0,7 l/ga qo‘llangada 26 kunni, Zeroks fungitsidi 1,5 l/ga qo‘llanganda 26 kunni, Stimulyator+ Insektitsid+ Fungitsid birgalikda qo‘llangan variantda 25 kunni tashkil etdi. Gullash – pishish davriga kelib nazoratda 53 kun, Tandem stimulyatori 0,5 l/ga qo‘llanganda 50 kun, Indoksamektin insektitsidi 0,7 l/ga qo‘llanganda 51 kun, Zeroks fungitsidi 1,5 l/ga qo‘llanganda 51 kun, Stimulyator+ Insektitsid+ Fungitsid birgalikda qo‘llanganda 50 kunni davom etishi aniqlandi.

G‘o‘zaning o‘suv davri o‘rta tolali Buxoro-8 navida nazorat variantda 125 kunni tashkil etib, Tandem stimulyatori 0,5 l/ga qo‘llanganda 120 kunni, Indoksamektin insektitsidi 0,7 l/ga qo‘llangada 121 kunni, Zeroks fungitsidi 1,5 l/ga qo‘llanganda 121 kunni, Stimulyator+ Insektitsid+ Fungitsid birgalikda qo‘llangan variantda 119 kunni tashkil etdi.

G‘o‘zaning o‘sishi va rivojlanishi.

O‘simliklarning o‘sishi va rivojlanishi ularning hayotidagi eng muhim jarayonlardan hisoblanadi va o‘simlik turiga, naviga, yetishtirish sharoiti va qo‘llanilayotgan texnologik tadbirlarga bog‘liq bo‘ladi. Shunday ekan, g‘o‘zaning o‘sishi va rivojlanishi ham u yetishtirilayotgan hududning tuproq-iqlim sharoitiga hamda qo‘llanilayotgan agrotexnologik tadbirlarga uzviy bog‘liqdir.

ISSN 3030-3907

K.Haydarov, K.Mo‘minov tajribalarida ang‘iz va ildiz qoldiqlari haydab tashlanib, g‘o‘za o‘stirilganida, 1 avgustda o‘simlik bo‘yi 67,4-71,8 sm, hosil shoxlari 11,3-14,6 va ko‘saklar soni 8,4-11,5 donani tashkil etgan bo‘lsa, mazkur siderat ekinlarining barcha massasi ko‘kat o‘g‘it sifatida haydab yuborilganda ko‘rsatkichlar mos ravishda 4,5-5,8 sm, 3,2-3,9 va 0,8-1,3 donaga ko‘p bo‘lganligi aniqlangan.

Tajriba dalasidagi g‘o‘zalarning vegetatsiya davrida o‘tkazilgan fenologik kuzatishlar va biometrik o‘lchashlarning natijalari tahlil etilganda yozgi va kuzgi muddatda parvarishlangan qo‘llanilgan pestitsidlar o‘simliklarning o‘sishi, rivojlanishiga kuchli ta’sir ko‘rsatishi aniqlandi (2-jadval).

2-Jadval

№	Tajriba variantlari	01.VI	01.VII	01.VIII	01.IX
Buxoro-8					
1	Nazorat (st)	21	32	70	83
2	Stimulyator	20	36	78	98
3	Insektitsid	19	35	76	97
4	Fungitsid	22	36	77	96
5	Stimulyator+ Insektitsid+ Fungitsid	21	42	82	112

G‘o‘zaning bo‘yi vegetatsiya davrining shonalash va gullash fazalarining boshlarida (1.VI va 1.VII) sezilarli darajada jadal bo‘lganligi kuzatilgan bo‘lsa, keyinchalik o‘simliklar barg sathi va quruq massasi, hosil elementlarining oshishi tufayli bu jarayon sekinlashdi.

Tajriba dalasida 1 iyunda o‘tkazilgan kuzatishlarda o‘rta tolali Buxoro-8 navida bosh poyasining balandligi nazorat variantda 21 sm ni tashkil etgan bo‘lsa, Tandem stimulyatori 0,5 l/ga qo‘llanganda 20 sm ni, Indoksamektin insektitsidi 0,7 l/ga qo‘llangada 19 sm ni, Zeroks fungitsidi 1,5 l/ga qo‘llanganda 22 sm ni, Stimulyator+ Insektitsid+ Fungitsid birgalikda qo‘llangan variantda 19 sm ni tashkil etdi.

Kuzatishlar 1 iyulda o‘tkazilganda o‘rta tolali Buxoro-8 navida o‘simliklarning balandligi nazorat variantda 32 sm ni tashkil etgan bo‘lsa, Tandem stimulyatori 0,5 l/ga qo‘llanganda 36 sm ni, Indoksamektin insektitsidi 0,7 l/ga qo‘llangada 35 sm ni, Zeroks fungitsidi 1,5 l/ga qo‘llanganda 36 sm ni, Stimulyator+ Insektitsid+ Fungitsid birgalikda qo‘llangan variantda 42 sm ni tashkil etdi.

G‘o‘zaning bosh poyasining o‘sish dinamikasi 1 avgustda tahlil etilganida ham yuqoridagi qonuniyat kuzatildi. O‘rta tolali Buxoro-8 navida o‘simliklarning balandligi nazorat variantda 70 sm ni tashkil etgan bo‘lsa, Tandem stimulyatori 0,5

ISSN 3030-3907

l/ga qo‘llanganda 78 sm ni, Indoksamektin insektitsidi 0,7 l/ga qo‘llangada 76 sm ni, Zeroks fungitsidi 1,5 l/ga qo‘llanganda 77 sm ni, Stimulyator+ Insektitsid+ Fungitsid birgalikda qo‘llangan variantda 82 sm ni tashkil etdi.

G‘o‘zaning bosh poyasining o‘sish dinamikasi 1 sentabrda tahlil etilganida o‘rta tolali Buxoro-8 navida o‘simliklarning balandligi nazorat variantda 83 sm ni tashkil etgan bo‘lsa, Tandem stimulyatori 0,5 l/ga qo‘llanganda 98 sm ni, Indoksamektin insektitsidi 0,7 l/ga qo‘llangada 97 sm ni, Zeroks fungitsidi 1,5 l/ga qo‘llanganda 96 sm ni, Stimulyator+ Insektitsid+ Fungitsid birgalikda qo‘llangan variantda 112 sm ni tashkil etdi.

O‘simliklar balandligidagi va o‘sishidagi bunday farqlanishlar eng avvalo zararkunandava kasalliklarga qarshi qo‘llanilgan pestitsidlarning ta’sirida ekinlar hosil qilgan biomassa miqdori bilan bog‘liq ekanligi bilan izohlanadi.

G‘o‘za bosh poyasining o‘sishidagi farqlarni tahlili shuni ko‘rsatadiki, pestitsidlarni qo‘llanilishi bilan dala tajribalarida o‘simlik bo‘yining balandligi vegetatsiyaning boshida yozgi muddatdagi dala tajribalarini singari bo‘lsada, biroq ularning o‘rtacha sutkalik o‘sishi yozgi muddatdagi dala tajribalarida biroz jadalligi aniqlandi. Bu holat, Stimulyator, insektitsid, fungitsidlarning g‘o‘zaning fitosanitar holati yaxshilanib, oziqa rejimiga ta’siri bilan bog‘liq.

Tadqtiqotlar natijasiga ko‘ra may va iyun oyining birinchi va ikkinchi o‘n kunligida g‘o‘za jadal rivojlanadi. Iyun oyi oxirgi o‘n kunligidan ob-havo holati o‘zgarib, o‘ta issiq kunlar boshlandi, g‘o‘zaning gullash- ko‘sak yetilish fazasida mintaqadagi quruq, issiq iqlim ta’sirida shona choklarida yoriqlar paydo bo‘lib, ertalab yashil, durkun holatdagi shonalarning to‘kilishi qayd etildi. Keyingi kunlarda gul va shonalarning to‘kilishi kuchaydi.

Hosil shoxlar sonida ham o‘simlik bosh poyasidagi o‘zgarishlar singari holat kuzatildi, ya’ni o‘simlik bosh poyasi qanchalik uzaygan sari hosil shoxlari ko‘payib borganligi aniqlandi

Tajribalarda 1 iyulda hosil shoxlari soni o‘rtacha har bir tup g‘o‘zada tahlil etilganida o‘rta tolali Buxoro-8 navida nazorat variantda 7 dona ni tashkil etgan bo‘lsa, Tandem stimulyatori 0,5 l/ga qo‘llanganda 8 dona ni, Indoksamektin insektitsidi 0,7 l/ga qo‘llangada 9 dona ni, Zeroks fungitsidi 1,5 l/ga qo‘llanganda 9 dona ni, Stimulyator+ Insektitsid+ Fungitsid birgalikda qo‘llangan variantda 10 dona ni tashkil etdi. Ingichka tolali Marvarid navida hosil bug‘ini nazorat variantda 10 dona ni, Tandem stimulyatori 0,5 l/ga qo‘llanganda 13 dona ni, Indoksamektin insektitsidi 0,7 l/ga qo‘llangada 13 dona ni, Zeroks fungitsidi 1,5 l/ga qo‘llanganda 13 dona ni, Stimulyator+ Insektitsid+ Fungitsid birgalikda qo‘llangan variantda 15 dona ni tashkil yetganligi qayd etildi. Umuman pestitsidlarni qo‘llanilishi bilan g‘o‘za bosh poyasining baland bo‘lishi va hosil shoxlari sonini sezilarli darajada ko‘payishi aniqlandi.

ISSN 3030-3907

G‘o‘za tupining morfologik tuzilishi har bir navning irsiyatiga, biologik xususiyatlariga bog‘liq bo‘lib, shu navning tashqi ko‘rinishini ifodalaydi. Ammo, g‘o‘za tupining morfologik tuzilishiga tashqi omillar ham qisman ta’sir etishi mumkin. G‘o‘zadan yuqori va sifatli hosil olishda navning morfologik xususiyatini bilgan holda texnologik tadbirlarni o‘tkazish muhim hisoblanadi.

Ma’lumotlarning ko‘rsatishicha, Stimulyator + Insektitsid + Fungitsidlar birgalikda qo‘llangan o‘simliklar baquvvat, poyasi yo‘g‘on bo‘lishini ta’minladi. O‘simlik bo‘yi baland bo‘lishi bilan bo‘g‘in oralig‘i uzayib bordi, ayni paytda hosil elementlari soni ortib bordi.

Demak, bir tup g‘o‘zada ko‘saklar soni Stimulyator+ Insektitsid+ Fungitsid birgalikda qo‘llanganda o‘rta tolali Buxoro-8 navida variantda 17 donani tashkil etib, nazoratga nisbatan 5 dona ko‘p bo‘ldi, ochilgan ko‘saklar 8 donani yoki 47,1% ni tashkil etdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Akkujin D., Kadirov Sh., Jumaniyazov F., Masharipova R. Ratsionalnaya oblistvennost kusta xlopchatnika // AGRO ILM. - 2015. -№ 2-3(34-35).–B. 5-6.
2. Allanazarov S. Defoliatsiya samaradorligining barg sathiga bog‘liqligi // AGRO ILM. - 2015. -№ 6(38). –B. 6-7.
3. Alimuxamedov S., Xujayev Sh. G‘o‘za zararkunandalari va ularga qarshi kurash.-Toshkent: Mehnat, 1991.-193-6.
4. Chorshanbiyev N.E., Nabiyev S.M., Xamdullayev Sh.A., Matniyazova X.X., Shavqiyev J.SH. Ingichka tolali “Marvarid” g‘o‘za navini yetishtirishning afzalliklari // “O‘zbekistonda genetika sohasining bugungi holati, muammolari va istiqbollari” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy kon., 2018, b.53-55
5. Chorshanbiyev N.E., Matniyazova X.X., Nabiyev S.M., Shavqiyev J.SH., Xamdullayev Sh.A., Amanov B.H. Toshkent viloyati sharoitida ingichka tolali g‘o‘za navlari va tizmalarining morfoxo‘jalik belgilarini o‘rganish // Sovremenniye problemi genetiki, genomiki i biotexnologii Respublikanskaya nauchnaya konferensiya 16 maya 2019, b.227-228
6. Chorshanbiyev N.E., Nabiyev S.M. Yangi ingichka tolali g‘o‘za navlarining qimmatli-xo‘jalik belgilarini o‘rganish // Materiali mejd.nauch-prak konf «Evolyutsionniye i seleksionniye aspekti skorospelosti i adaptivnosti xlopchatnika i drugix selskoxozyaystvennix kultur», posvyashennoy 95-letiyu so dnya rojdeniya akademika S.S.Sadikova. Tashkent «Fan» 2005, S.86-88
7. Chorshanbiyev N.E., Nabiyev S.M., Xamdullayev Sh.A., Matniyazova X.X., Usmanov R.M., Shovqiyev J.SH. Qurg‘oqchilik sharoitida ingichka tolali g‘o‘za tizmalari va navlarida qimmatli xo‘jalik belgilarining namoyon bo‘lishi // O‘zbekiston Agrar fani xabarnomasi, 2018, №4 (74), B.35-38

ISSN 3030-3907

8. Chorshanbiyev N.E., Xamdullayev Sh.A., Shavqiyev J.SH., Matniyazova X.X., Usmanov R.M., Nabiyev S.M. Dala sharoitida kuchli suv tanqisligida ingichka tolali nav va tizmalarda ba'zi fiziologik va morfologik belgilar ko'rsatkichlari // "Qishloq xo'jaligi ekinlari genetikasi, seleksiyasi, urug'chiligi va yetishtirish agrotexnologiyalarining dolzarb muammolari hamda rivojlantirish istiqbollari" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konf materiallari to'plami.2018, b.134-136

ISSN 3030-3907